

Gertrude Bell Hatıra Niğde

Cahit ÇELİK / Niğde Valisi

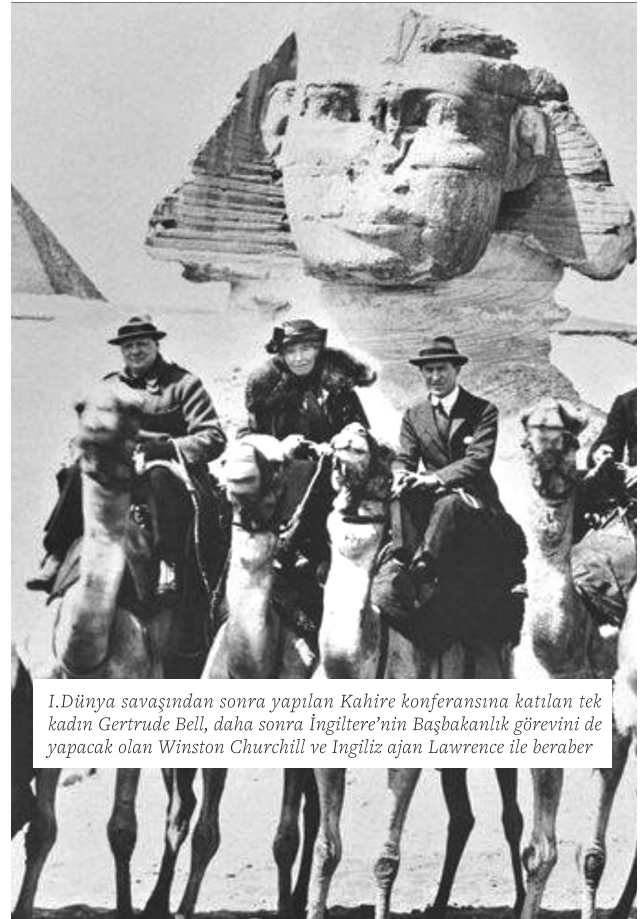
Gertrude Bell, Ortadoğu'nun haritasını çizen, kralları tahta çıkarıp, indiren İngiliz ajan, tarihçi ve arkeologdur. Ortadoğu için bugün bile devam eden kargaların temelinde İngiliz kadın ajan Gertrude Bell'in imzası vardır. Herkes daha çok Lawrence'ın adını bilir ama ondan daha etkili olan ve Lawrence'ı de eğiten Gertrude Bell'dir (Bardakçı, 2016).

1868 yılında doğan Gertrude Bell'in dedesi sanayi devriminin babalarından Charlsie Blacksmith idi (Howell, 2006, s.4). Çok varlıklı bir ailenin kızı olan Gertrude, Oxford Üniversitesi tarih bölümünü iki senede birincilikle bitiren ilk kadın oldu. İngilizcenin yanında Fransızca, Almanca ve İtalyanca öğrendi. 1892 yılında İran'a seyahat yaptı, daha sonra iki kez dünya turu yaptı. Yetmedi, Ortadoğu'ya gitti. Arapça ve Farsça öğrendi (Bell, 2006, s.3).

Ortadoğu'daki tüm aşiretleri tek tek listeledi, bölgeyi en ince detayına kadar haritalandırdı (Doğan, 2016). Gertrude Bell'in bu gözlem ve haritaları I.Dünya savaşında İngilizler tarafından kullanılacaktır. Gertrude, Anadol'u'yu karış karış gezerken Konya'da İngiltere'nin Konya Askeri Konsülü binbaşı Dick Doghty Wilie ile tanıştı ve evli olan Dick'e aşık oldu (Howell, 2006 s.131). İngiliz binbaşı Dick 26 Nisan 1915'te Çanakkale'de hayatını kaybedince Gertrude tüm hayatını Osmanlı İmparatorluğu'nun içine fitne fesat sokmaya adanmıştı (Howell, 2006, s.156). Gönüllü olarak I. Dünya savaşında orduda görev istedi. Bu istek üzerine Kahire'ye görevlendirildi. Görevi, Arapları Osmanlıya karşı kıskırtmak ve bölgede İngiltere'nin hegemonyasında yönetimler oluşturmaktır. Lawrence daha Ortadoğu'ya ayak basmadan Gertrude her tarafı gezmiş birisi olarak Lawrence'ın hem hocası hem de patronudur (Bardakçı, 2016). Mondros Ateşkes antlaşmasından hemen sonra I. Dünya savaşındaki yararlılıklarından dolayı İngiltere, Gertrude Bell'e "üstün başarı nişanı" verdi. Onun girişimleriyle Mekke emirinin oğlu Faysal önce Suriye emiri, daha sonra da Irak emiri olarak görevlendirildi. Ortadoğu haritasının şekillendiği Kahire Konferansına katılan, İngiltere'nin Ortadoğu'daki emperyal politikasını yönlendiren tek kadındı (Bell, 2015, s. 4). Faysal Irak'ın kralı olunca, Gertrude Bağdat'a yerleşti ve intihar ettiği 1926 yılına kadar orada yaşadı. Gertrude Bell

hakkında yazılan onlarca kitap vardır. Gertrude Bell, o dönemde çektiği tüm fotoğrafları (7000 civarında) günlüklerini ve mektuplarını New Castle Üniversitesine bağışlamıştır. Şu an New Castle Üniversitesi'nin arşivlerinden bu bilgilere ulaşılabilir. (<http://gertrudebell.ncl.ac.uk/>)

2016 yılında, başrolünü Nicole Kidman'ın yaptığı ve Gertrude Bell'in hayatını anlatan "The Queen of the Desert" filmi gösterime girdi. Gertrude Bell'in la- kapları şunlardır: çölün kraliçesi, çölün kızı, pasta keser gibi ülke bölen kadın, aşkı uğruna Osmanlı'yı yıkan kadın, çölün hatunu, devletler yapan kadın. Gertrude Bell Anadolu'daki seyahatlerinde 26 Haziran 1909 tarihinde Niğde'ye gelmiş, burada hem günlüğüne notlar almış hem de üvey annesine uzun bir mektup yazmıştır. Gertrude Bell o dönem Niğde'deki tarihi ve turistik yerlerin 19 tane de farklı fotoğrafını çekmiştir. (<https://gertrudebell.ncl.ac.uk/>)

I.Dünya savaşından sonra yapılan Kahire konferansına katılan tek kadın Gertrude Bell, daha sonra İngiltere'nin Başbakanlık görevini de yapacak olan Winston Churchill ve İngiliz ajan Lawrence ile beraber

1.Gertude Bell'in günlüğüne
26 Haziran 1909 yılında Niğde ile ilgili yazdıkları:
26 Haziran Cumartesi. [26 Haziran 1909]

Handan yaklaşık 3/4 saat uzaklıkta yolun kenarında duran Aziz Konstantin kilisesine geldim. Bu binanın orijinalinde ahşap çatılı olduğunu düşünen Rott'un haklı olup olmadığı konusunda şüpheliyim. Binanın iç kısmından elde edilebilecek herhangi bir kanıt yoktur. Daha sonraki tonoz için nef, önceki çatının tüm izlerini tamamen gizler. Güney tarafındaki koridor yıkılmıştır. Kuzey koridorun

doğu ucundaki kısım sığ bir tonoz gibi yuvarlatılmıştır - bu duvar orijinal eserin bir parçasıdır ve köşede küçük bir tonoz parçası kalmıştır. Ancak bu kötü malzeme, küçük moloz ve harç ve daha sonraki bir çalışma olabilir, ancak bundan şüpheliyim. Yapının batı tarafı daha fazla harap olmuş, sanki yere yapışmış bir duvar gibi görünüyor. Dış duvarda tonozun parçaları kalmıştır. Onlar küçük moloz ve harçtan yapılmıştır, yine de orijinalin bir parçası olabilirler. Kamptan 6.40'ta ayrıldıktan sonra 9 civarında Niğde'ye vardık. Burada saat 1'e kadar durduk. Konak'a çıktım ve Komiser beni gezdirmesi için bir subay verdi.

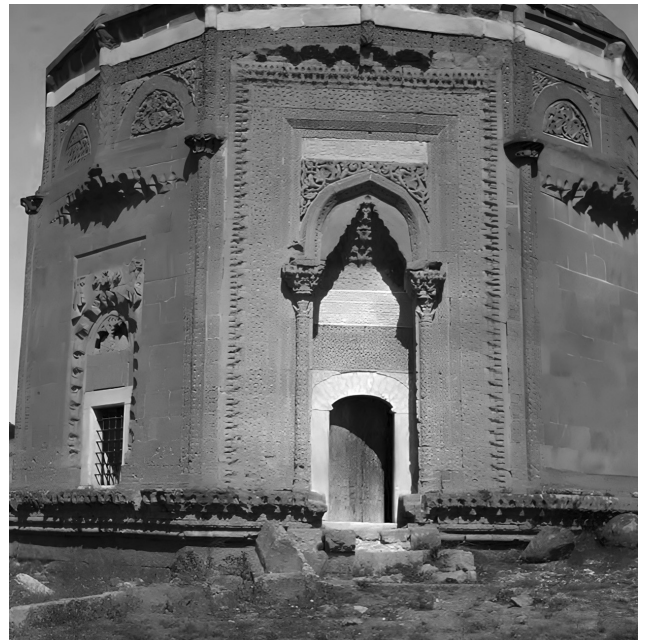

Önce muazzam olan küçük Hüdavend Türbesini fotoğraf-
ladığım ve planını çizdim. Türbenin yakınında kare planlı
ve harabe durumda olan küçük bir türbe daha bulunmaktadır.
Gecekonduların dışı eğimli bir taş parçasıyla kaplıdır
ve çok çirkin bir görüntü oluşturmaktadır. Daha sonra Ak
Medreseye giderek kapının fotoğrafını çektim, Sunur Camii'ne
(caminin kapısı üzerinde çift başlı bir kartal vardır
Diyarbakır [Diyarbakır (Amida)] surlarında da aynı şeyi
hatırlayın) ve kadın başı figürlerinin olduğu, figürlerin iki
yanında aşağıya doğru sarkan uzun örgülerin (yüzler silin-
miş) bulunduğu Alaaddin Camisine gittim. Kapının üstünde
aslan başı olan çörtlenler bulunmaktadır.

Sonra Hassan Çelebi Camisine (Paşa Camii –
Ç.N) gittim. Camide taştan bir güvercinlikten başka ilgi
çekici bir şey yok, bir de güzel bir çeşme var. Konak'a geri
döndüğümüzde daha fazla memur gelmişti (Mutasarrıf
gelmemiştir). Memurlardan biri Giritliydi [Kriti] ve bana
Türklerin Girit'ten vazgeçmemeye kararlı olduklarını söyle-
di, ben de alkışladım, o da İngiltere'ye övgüler yağdırdı.

Hanıma geri döndüm, Tatar arabasını gönderdim ve öğle
yemeğini yedim. Yaklaşık olarak saat 1.00'de yolculuğa
başladık, ve saat 2.45'te Bor'a vardık. Bor, çok büyüleyici,
bahçeler içinde - eğimli uzun bir ekili alandan geçerek
ve böylece mavi gri heykellerle kaplı açık düzlüğe çıktık.
Daha sonra Hasan Dağı'nı gördük. Saat 4.15'te Emir Çiftli-
ğine vardık. Çiftlikte bir han var ama biz bir bahçede kamp
yaptık. Kamp yaptığımız yer başı karlarla kaplı Bolkar
Dağlarına bakıyordu. Yardımsever hancı bir atın karkasını
getirerek leşi yakındaki bir çalığa attı. Bu iğrenç kokuyor-
du. Fattuh şöyle dedi: "Halep'e döndüğümde okuma ve
yazmayı öğreneceğim." Ben de: "Bu sizin için çok faydalı
olacaktır." Fattuh: "Evet, yemek pişirmek için çok faydalı
olacaktır." Dedi. Kambur Oğlu Simionaki Euren Çiftliği.
Bu, Ermeni olan Çiftlik sahibinin adıydı. Çiftlik çok büyük,
özellikle İstanbul pazarı için sebze yetiştiriyor.

2.Gertrude Bell'in üvey annesine Niğde'den yazdığı mektup

10 Haziran Perşembe. Sevgili anneciğim. Pazartesi günü Harput'tan sana bir mektup gönderdim, o zamandan beri mektup yazmaya uzun yürüyüşler ve tüm zamanımı alan resmi ziyaretler nedeniyle ara verdim. Pazartesi akşamı Vali beni ziyaret etti; neşeli, yakut renkli, küçük bir adamdı ve tüm yolcularla ilgilenmek görevi olduğu için, özellikle de İngiliz olduğum ve İngilizler yeni hükümetin sıkı destekçileri olduğu için beni görmeye geldiğini söyledi. Daha sonra Abdülhamid'in düşüşünden duyduğu sevinci dile getirdi. Daha sonra, Bay Rawlins Diarbekr'deyken [Diyarbakır (Amida)] bizim için görev yapan Amerikan konsolosuna geldi (konsolos her iki vilayete de akreditedir.) Amerikan konsolosuna bir erkekti; benimle yaklaşık iki saat oturdu ve bana tam olarak istediğim bilgileri verdi. Diarbekr'de olduğu gibi burada da korkunç bir katliamın eşiğindeydiler. 17 Nisan'da Kürtler dağlardan gelmeye ve köyleri tehdit etmeye başladılar - civarda çok sayıda Ermeni köyü var ve hepsi 1895'te yok edilmişti. Neyse ki Harput Koleji'nden 2 ya da 3 Amerikalı misyoner Mezreh'e 6 saat uzaklıktaki bir köyde bulunuyordu. Konsolosa haber gönderdiler, o da hemen yardımlarına birkaç asker gönderdi ve onları 20 kişilik bir başka sevkiyatla takip etti. Bu sonuncular da vardığında (yolda 24 saat oyalanmışlar, dikkat edin) Kürtler onları şöyle karşılamış: "Hükümet sizi neden gönderdi? Birkaç saat içinde bütün işi bitirmiş olurduk." Bu sırada Harput ve Mezre'de korkunç bir panik vardı. Bay Masterson Ermenileri elinden geldiğince sakinleştirdi - burada dediğimiz gibi onlar köpektir; hepsi eşlerini ve çocuklarını kendi başlarının çaresine bakmaları için bırakarak Konsolosluğa akın ettiler - ve gerekirse onları koruyacağına söz verdi. 25 Nisan'da Vali, sinirsel çöküşün eşiğinde olan bir adam gibi görünerek ona geldi. Vali, ayın 17'sinde İstanbul'dan katliam emrini veren bir telgraf geldiğini söyledi. Telgrafın varlığından kendisinden ve telgrafçıdan başka kimsenin haberi olmadığını yemin etti ama 4 gündür Kürtleri oyalandığını da ekledi. Dört gündür kapısına dayanmışlar ve Xianların (Gertrude Bell, burada muhtemelen hain sözcüğünü bu şekilde yazmış olup kastedilen Ermeniler'dir- Ç.N) üzerine gitmeleri için kendilerine emir vermesini istiyorlardı. Bu, parça parça bir araya getirdiğim diğer şeylerle oldukça uyumlu. Halk arasında bir ön propaganda yapılmış olmalı; hepsi katliamların gerçekleşeceğini biliyordu; hatta tarihi bile neredeyse gününe kadar biliyorlardı. Vali'nin direnişi ona daha fazla itibar kazandırıyor çünkü o eski düzenin adamı ve tamamen gerici - dolayısıyla bana karşıt bir görüş ifade ediyor. Gösterdikleri coşku beni biraz şaşırttı. Gerçek şu ki İstanbul'dan gelen emir çok geniş kapsamlıydı; gerici memurlar bile bunu yerine getirdikleri takdirde sonuçlarından korkuyorlardı. Sultan'ın tahttan çekildiği haberi ayın 26'sında geldi ama tehlike ayın 24'ünde Dersim bölgesi Generali'nin Diyarbakır'daki Vali Vekili'ne telgraf çekerek, genellikle mesele olarak adlandırılan bir olayın meydana gelmesi halinde kendisini şahsen sorumlu tutacağını bildirmesiyle sona erdi. Sultan düştüğü

andan itibaren, Xian (Ermeni- Ç.N) karşıtı ajitasyon bir mum gibi söndü, bu da kayda değer bir gerçektir. Ancak bu ülkede sürprizlerin sonu yok. Bir hafta önce Harput'un baş müftüsü bir iki saat uzaklıktaki bir köyde Müslüman, Xian (Ermeni- Ç.N) ve Yahudi halkı topladı ve sonra onlara çok dokunaklı bir vaaz verdi. Herkesin tek bir Tanrı'nın çocukları olduğunu, yağmur yağmadığı için hepsinin yok olduğunu ve hepsinin birlikte dua ederek Tanrı'ya kendilerine hayırlı fırtınalar göndermesi için yalvarması gerektiğini söyledi. Bunun üzerine, beş hafta önce birbirlerinin boğazına sarılmaya hazır olan dinleyiciler, üç gün boyunca yan yana dua ettiler. Bu arada yağmur yağdı! O zaman kaynağını bilmesem de bizi dağlarda yakalayan yağmur buydu.

Daha sonra Bay Masterson Vali'den İstanbul'dan gelen telgrafın bir kopyasını almaya çalıştı. Ancak Vali artık gerginlikten kurtulmuştu; lafı dolandırıyor, Konsolos'un kendisini yanlış anladığını, İzmir'den bir şey geldiğini, ne olduğundan tam olarak emin olmadığını söylüyordu. Aynı zamanda Bay Masterson'un, önde gelen Ermenilere Vali'ye, büyük bir tehlike anında yanlarında olduğuna dair bir ifade imzalatma önerisinden çok memnun oldu.

Bay Masterson hemen bu işe koyuldu ve bakın! Ermenilerin buna söyleyecek tek bir sözü bile yok. Hayır, bilmiyorlar, Vali'nin bir şeyi engellediğinden emin değiller ya da kendileri için daha iyisini yapamayacaklarından emin değiller - Bay Masterson'un dediği gibi, on gün boyunca dizlerinin titremesinden dolayı kendilerini zorlukla evine sürükleyebilen adamlar. Onlar tarif edilemez bir ırk. Aynı zamanda, eğer bunu engellemenin bir yolu varsa, onların binlerce kişi tarafından katledilmesine izin veremezsiniz.

Bu hikaye hakkında ne düşünüyorsun? Beni şaşırtan şey, kritik günlerde (13-26 Nisan) neden panik bölgesinin tamamen dışında olduğum. Verebileceğim tek sebep, o sırada Bağdat ve Musul olmak üzere iki vilayetten geçiyor olmam ve buralardaki Valilerin yeni düzenin adamları olmasıydı. Abdülhamid muhtemelen Diyarbakır ve Harput'a gönderdiği türden hiçbir emre uyulmayacağını biliyordu. Ayrıca o günlerde Musul Valisi'ne Selanik'ten gönderilen telgraflarda İstanbul'dan gelen hiçbir emre uymamasını söyleyen talimatlar aldığını da biliyordum. Bu, Selanik Komitesi'nin havada bir şeyler olduğunu bildiğini gösteriyor. Ancak Halep'te ve Şam'da [Dimaşk (Eş Şam, Damas)] kıl payı kurtulduklarını sanıyorum, her ne kadar oradaki Valilerin anayasal rejimin tersine dönmesinden kazanacakları bir şey olmasa da. Anladığım kadarıyla her iki şehirde de birkaç gün panik yaşandı ve bildiğiniz gibi Halep vilayetinin çeşitli yerlerinde katliamlar meydana geldi. İşte bu olaylarla ilgili bir başka yaşam öyküsü. Harput'tan ayrıldığımız gün dağların arasında Fırat'a doğru 12 saat süren çok uzun bir yürüyüş yaptık. Öğleden sonra Fattuh ve ben bir zaptiye ile birlikte yol alıyorduk. Fattuh, size söylemeliyim, her zaman bir Müslüman sanılır; öyle görünür ve iyi nedenlerden dolayı bu izlenimi asla ortadan kaldırmaz. Bağdat'a kadar ve Diyarbakır'a kadar her yerde bir Müslüman olarak geçer, çünkü her yolda tanınır. Yolda giderken muazzam bir deve katarıyla karşılaştık. Fattuh deve sürücülerinden birini durdurdu ve ona nereden geldiğini sordu. Belen limanından, yani İskenderun'dan dedi. Deve dizisi yavaşça geçip gitti ve Fattuh yanındaki adama "Kırk Han [Kırkhan] nasıl?" diye sordu. Kırk Han, Halep yolu üzerinde, İskenderun'a altı saat uzaklıkta bir köydür. "Kafirlerin (gavurların) hepsi öldü" dedi. "Ya kafirlerin evleri?" diye bağırdı Fattuh. Yanındaki adam cevap verdi: "Hepsi yakıldı." "Allah'a hamdolsun!" dedi Fattuh. Develer geçip gittikten sonra dedim ki "Neden elhamdü lillah dedin?" "Ekselansları" dedi Fattuh, "o adamların hepsi mutluydu, hepsi sevinçliydi, yoksa gavur demezlerdi." "Ama sen de söyledin" dedim. "Onlar söyleyene kadar söylemedim" diye cevap verdi. Ama bir saat boyunca bana o köyün tüm erkeklerinin nasıl arkadaşı olduğunu, İskenderun yolunda ilerlerken hepsinin onu karşılamaya geldiğini ve Halep'e geldiklerinde onları evinde ağırladığını anlattı. Maşallah, insanların ağzından duyduğunuzda kulağa yeterince acımasız geliyor.

Fırat kıyısında çok güzel bir kamp kurduk, aslında tüm gün süren yolculuk çok uzun olsa da fevkalade güzeldi. Fırat burada hala oldukça büyük bir nehir, Yarm'daki Tees'den bile daha büyük. Çadırlarımın yanından tekrar akıp gittiğini görmek çok hoştu ve ertesi sabah, eski usullere uygun olarak, nehri feribotla geçmek için 2 saat uğraştık. Böylece tepelerden aşağıya doğru 7 saat boyunca Malatya'ya [Malatya (Melitene)], ünlü meyve ağaçları bahçelerine gömülmüş, büyüleyici bir Türk kasabasına gittik. Söğütlerin altında haşhaş tarlalarının arasında kamp kurdum ve kapımın önünden akan küçük bir dere vardı,

çok lezzetliydi. Belediye Başkanı ve diğer bazı ileri gelenler beni ziyarete geldiler. Bana Seraî'de bazı Hitit taşları olduğunu söylediler ve hep birlikte onlara bakmak için aşağıya yürüdük. Bugün bu taşların ve diğerlerinin bulunduğu höyüğe gittim; burası önemli bir Hitit şehri olmalıydı. Sonra eski Malatya'ya, yeni kentten iki saat uzağa gittim. Neredeyse terk edilmiş, güzelim camiler harabe halinde ve büyük surlar yavaş yavaş haşhaş tarlalarının içine düşüyor. Burası Romalıların Miletene'siydi, büyük bir sınır kalesiydi ve onların zamanından beri o kadar sık alınıp geri verildi ki sonunda tamamen çürümeye bırakıldı. Bütün bunlar uzun bir gün geçirmeme neden oldu ve kampa vardığımda saat 3'ü geçiyordu - 6'da yola çıkmıştım. Burada Abdülhamid'in büyük bir Çifliğinden başka bir şey yok, kale gibi görünen devasa bir besi çiftliği. Geri kalan tüm mülkleriyle birlikte hükümet tarafından satılacak ama bu satışlardan büyük zarar edecekleri kesin. Bu ülkede çok az özel kişi böyle bir yeri tam değerinde satın alabilir ya da bakımını yapabilir. Ve yeni adam, Sultan'ın çiftliğinin kapısının önünde duran nöbetçi kulübesi ve orada nöbet tutan nöbetçiler olmadan yapmak zorunda kalacak ve onlarla birlikte Sultan'ın kısıraklarının sahip olduğu güvenlik de gidecek. Her ne kadar kendi açılarından yeterince ilginç olsalar da, Valilerin ya da Başkanların uğramayacağı, oldukça ıssız bir yere kalmaktan her zaman mutluluk duymuşumdur.

Cumartesi 12. [12 Haziran 1909] Dün Argha'ya (Arguvan- ÇN) 3 saatte vardık. Burası vahşi tepelerin eteklerinde yer alıyor. Fattuh zaptiyeleri değiştirip mısır alırken ben de burada kazdıkları mozaik döşemeli ilginç bir kilisenin bazı parçalarına baktım. Sonra kilisedeki bir yazıtı görmek için kışlaya çıktım ve orada bahçede oturan bir grup subayla karşılaştım, beni içtenlikle karşıladılar ve kahve ikram ettiler. İçlerinden biri, yaşlıca bir adamdı, çok cana yakındı, Şam'dan gelmişti, bu yüzden durum hakkında Arapça uzun bir konuşma yaptık. İyimserdi. Saat 11'de tekrar yola koyulduk ve inanılmaz derin boğazları olan muhteşem vahşi ve kayalık tepelerde bir aşağı bir yukarı ilerledik. Planımız asla bir vadiyi takip etmek değil, iki ya da üç bin fit aşağı iner inmez diğer taraftan tekrar yukarı tırmanmaktı. Bu bize çeşitli ve güzel ama atlar için zor bir yol sağladı. Saat 3 ile 4 arasında tepelerde küçük bir köye ulaştık ve sonra bize kesinlikle soğuk gelen lezzetli bir serinlikte kamp kurduk - hava 67 derecedeydi (Fahreheit-ÇN). Gece rüzgar gerçekten çok soğuktu ve bu sabah parmaklarım uyumuş bir şekilde yola çıktım. Dünkü gibi bir gün geçirdik, muhteşem bir manzara ve zorlu bir patika. Bir vadide harabe olduğunu duyduğum bir köye gittim ve Roma dönemine ait çok güzel bir mezar buldum, fotoğrafını çektim ve planladım. Ayrıca köyün daha da sevimli bir Türk muhtarı vardı, işim bittiğinde bana büyük bir tabak dut getirdi ve hoş bir sohbetle onları yola çıkardı. Böylece vadiden yukarı doğru at sürdük ve Tokhma Su [Tohma] deresinin kenarında kamp kurduk. Yakınlarda küçük bir Kürt köyü var ve etrafımızda büyük kayalar yükseliyor, hoş ve ıssız bir yer.

Salı günü. 15 Haziran. [15 Haziran 1909] Çok uzun yürüyüşler yapıyoruz, 10 saat, 10 saat, bu tür şeyler, insana başka bir şey için çok az zaman bırakıyor. Gerçek şu ki, Ka-isarieh'e [Kayseri (Caesarea Mazaca)] gitmek çok uzak. Pazar günü Tokhma Su [Tohma] üzerinde, dere kenarındaki söğütlerin altında nefis bir kamp daha yaptık. Orada, 2 saat uzaklıktaki tepelerde bazı kalıntılar olduğunu duydum ve ertesi gün onları ziyaret etmek için bir détour yaptım. Ancak bunların, muhtemelen Roma dönemine ait olduğunu düşündüğüm çok harap mezarlardan başka bir şey olmadığı ortaya çıktı. Daha sonra kervanıma yetişmem gerekiyordu, bunu da öğleden sonra çok sıkı at sürerek yaptım ve saat 5'te birlikte, içinden küçük, berrak bir dağ deresi olan Tokhma Su'nun aktığı, otlarla kaplı dar bir vadide güzel bir kampa indik. Ve bugün Fırat'ın sularını Akdeniz'e akan sulardan ayıran sıradağlar üzerinde muazzam bir yolculuk yaptık. Çok yüksek bir geçitten atlı bir patikayı takip ettik ve harika boş Alp çayırlarından aşağı indik, sonra ardıc ormanlarından geçtik ve sonunda tepelerin eteğindeki bir Çerkez köyüne vardık. Bütün gün hava çok soğuktu ve görüyorum ki bu akşam sıcaklık 63 derece (Fahrenheit-ÇN). Tepelerdeki kar lekeleri arasında yol aldık. Bu vadiye inmeden hemen önce Kayeseri'nin üzerinde duran büyük yanardağ Argaeus Dağı'nı [Erciyas Dağı] gördük - iki zirvesi karla kaplı çok görkemli.

18 Haziran Cuma. [18 Haziran 1909] Üç gün daha çok zorlu yolculuk ve çalışma. Çerkez köyümüzden Çarşamba günü ayrıldık - kalktığımda hava hala çok soğuktu, 53 dereceydi (Fahrenheit- ÇN) ve bu güneş doğduktan hemen sonraydı. Çok güzeldi ama havanın bu kadar soğuk olması beklenmedik bir şeydi. Çam dallarından çitlerle çevrili tarlalar ve bahçelerle çevrili, taştan inşa edilmiş ve düzgün Çerkez köyleriyle dolu, ekili ve güzel geniş bir vadiye doğru ilerledik. 40 yıl önce, Çerkezler Rus yönetiminden kaçarak Kafkasya'dan [Bol'shoy Kavkaz] gelmeden önce, tüm bu vadiye ne ev ne de mısır tarlası vardı, ancak göçebe Türkler olan Avşarlar yazın otlak için gelir, biraz arpa eker ve sonbaharda giderlerdi. Çerkezler ülkeyi tanıma açmışlar ve onları örnek alan Avşarlar da köylere yerleşerek uygarlaşmaya başlamışlar. Köyden köye, Çerkezlerin tahta kağı arabaları için yaptıkları oldukça saygın yollar uzanıyor. İki ya da üç saatlik bir yolculuktan sonra büyük bir yer olan Aziziye'ye [Pınarbaşı] geldik, burada zaptiye değiştirmemiz ve erzak almamız gerekiyordu. Fattuh'u çarşıda alışveriş yaparken bıraktım ve bazı kibar memurların beni çay ve sohbetle ağırladığı konağa doğru at sürdüm. Bir süre sonra yarı zenci biri ortaya çıktı. Hicaz'ın yerlisiydi ve daha köyler yokken buraya gelip tüccar olarak yerleşmişti. Çok güzel bir ülke olduğunu söyledim. "Evet" dedi iç çekerek, "ama çöl farklıdır. Kırk yıldır görmemiştim." Böylece tekrar yola koyulduk ve tüm Kapadokya'ya hakim olduğu gibi her şeye hakim olan Argaeus Dağı'nın [Erciyas Dağı] eteklerine kadar uzanan büyük bir ovaya çıkana kadar tepelerden ve vadilerden geçtik. Yüksek tepeler güneyde ve doğuda bembeyaz kar parçalarıyla çevriliydi; etrafıma baktım ve sonun-

da Anadolu platosunda olduğumuzu anladım.

Akşam saat 5'te büyük bir Ermeni köyüne geldik, ama yıkık bir kiliseyi görmek için biraz uzaklaştım ve kampın kurulduğunu ve çayın hazır olduğunu görmek için geri döndüm. Ermeniler de Çerkezler gibi muhacir, hacı. Ancak bu ülkeye gelmeleri daha uzun zaman önce, Selçuklu istilacıları 10. yüzyılda kuzeydeki Ermeni krallığını yıkıp, halkı güneye, o zamanlar Bizans İmparatorluğu olan topraklara sürdüklerinde gerçekleşmiş. Kampa girdiğimizde Erciyes bulutlara bürünmüştü ve bize gün batımında yağın ve ışık, karanlık ve gökkuşağının harika etkilerini yaratan şiddetli yağmur şeklinde bir mesaj gönderdi. Akşam yemeğinden sonra köydeki kiliseyi görmek için yağmur altında dışarı çıktım ama sadece Ermeniler zamanından kalma bir kiliseydi ve onunla uğraşmaya gerek yoktu. Ertesi gün ovoidan geçerek Tomarza denilen yere gittik, orada çok güzel ve çok eski bir kilise olduğunu biliyordum. Yolda bazı tepelere çıktım ve adresinde birkaç saat çalıştığım eski döneme ait harap bir kilise daha gördüm ve sonra tekrar ovaya indim. Ova, Erciyes Dağı'ndan gelen büyük bir lav tabakasıyla kaplı. Suyolları bu tabakayı aşındırarak altındaki toprağın derinliklerine kadar inmiş; vadilerin her iki yanında lavlar koparak büyük kaldırım taşları gibi yamaçlardan aşağı yuvarlanıyor - ilginç bir ülke. Tomarza lav yatağının üzerinde uzanıyor ve tamamen volkanik taşlardan inşa edilmiş.

Karavanımın geldiğini ve büyük bir Ermeni manastırında konakladığını gördüm, lavların üzerinde çadır kuracak yer yoktu. Erciyes Dağı'na bakan birçok penceresi olan muhteşem bir odam vardı ve ev sahibim olan rahip gelip benimle bir fincan çay içti ve bana hoş geldin dedi. Sonra birlikte eski kiliseyi görmek için dışarı çıktık. Köyün içinde yürürken biri bana şöyle hitap etti: "Parlez vous francais?" "Evet" dedim. "İyi biliyor musunuz?" "Çok iyi" dedim utanmadan ve o da benim sözüme inanmak zorunda kaldı, çünkü ona Tomarza'nın yerlisi olup olmadığını sorduğumda anlayamadı ve soruyu Türkçe tekrarlamak zorunda kaldım.

Öyleydi ve Fransızcası da Tomarza Fransızcasıydı. Kilise bir Alman tarafından oldukça kötü bir şekilde yayımlandı. Olağanüstü ilginç, güçlü Helenistik etkiler gösteriyor ve tamamen çok esrarengiz. Saat yediye kadar çalıştım, o saatte devam edemeyecek kadar yorgundum, bu yüzden geri kalanını bu sabaha bıraktım. Bu Kapadokya Xian şeyleri o kadar şaşırtıcı ki, onlardan önce gelen bir şey görmeden rahat edemeyeceğimi hissettim. Şimdi, önce Pagan sonra Xian olan bir kasabanın çok güzel bir örneği yakınlarda, güneydoğudaki dağlarda Comana var ve oraya gitmeye karar verdim. Ancak bu sabah saat 10'a kadar yola çıkmadık ve bu arada başka bir ziyaretçim oldu, Kayseri yakınlarındaki bir misyoner kolejinde öğrendiği İngilizceyi konuşan çekici bir çocuk. Tomarza'ya geliş amacımı öğrenmek için yalvardı, ama buradaki Ermenilerin beni kendi adlarına bir tür gayri resmi siyasi ajan olarak gördüklerinden şüphelenmeye başlamıştım, bu yüzden kesin bir dille herhangi bir amacım olmadığını söyledim.

Bunun üzerine çok şaşırdı, misyoner kolejlerinde eylemin kaynağı farklıdır. Böylece Kayseri'ye sırtımızı döndük ve tepelere doğru, lav ovasının üzerinden ve Douglas'a benzeyen çam ağaçlarıyla dolu, çiçeklerle bezeli nefis bir vadiden geçtik. Saat 5'te karlı tepelerin biraz geriye çekildiği ve vadinin başında geniş bir çimenlik alan bıraktığı bir yere geldik ve burada, küçük bir yaylanın yakınında bir yazlık köy vardı. Kamp kurduk, karların altında kurduğumuz en güzel kamptı. Soğuk hava gitti - neyse ki çok yüksekte olduğumuz için. Yakınlarda bir guguk kuşu var; söyleyecek çok şeyi var, sağ olsun ve hepsi de dinlemeye değer. Ama tiz çığlıkları yakındaki kayalıklardan belli belirsiz gelen kardeşi uçurtmayla arasını nasıl düzelttiğini merak ediyorum.

20 Haziran Pazar. [20 Haziran 1909] Comana keşif gezisi birden fazla açıdan çok ilginç oldu. Dün sabah Fattuh, ben ve bir zaptiye saat 6'yı birkaç dakika geçe yola çıktık. Saatimi akıllıca Musul saatinde tuttum, böylece Yaz Tasarrufu Yasası prensibine göre güneşin biraz önündeyim, ama Yaz Tasarrufunu herhangi bir yasadan daha iyi idare ediyorum; haftalardır bir mum bile yakmadım. Yanımıza gece için biraz battaniye ve yiyecek aldık, böylece yapacak çok şey varsa ertesi güne kadar kalabilirdim. Yola çıktığımızda hava çok soğuktu. Yolumuz bizi çok güzel bir geçidin üzerinden geçirdi ve bu geçidin tepesinden büyük bir dağ yığınına gördük. Sonra çok dik ve kayalık bir patikadan aşağıya indik, yamaçlar büyük çamlarla serpilmisti, rüzgar ve karla yarı yarıya patlamıştı ve çiçeklerle doluydu. Bu yol bizi söğütler ve alıç çalıları altında ve uzun kelebek alayları arasında ilerleyen küçük bir dereye götürdü. Bir başka alçak geçitten yukarı ve sığ bir vadiden aşağı inerken birdenbire nefis küçük bir tapınağa rastladık. Tam istediğim gibi bir tapınaktı, plan ve detaylar açısından oldukça klasik değildi ve Xian (Ermeni- ÇN) eserlerinin doğrudan atasıydı. Saat 11'e yaklaşmıştı, bu yüzden öğle yemeği ve fotoğraf çekmek için bir saat durdum ve sonra on dakika kadar uzaklıktaki Comana'ya doğru yola çıktım. Comana tanrıça Ma için kutsaldı ve burada çok ünlü bir tapınakta Sami tarzında orgiastik ayinlerle ona tapınılıyordu. Helenistik ve Roma dönemlerinde kasaba Aryan öncesi uygarlığın en güçlü merkezi olarak kalmıştır. Yaklaşık 5. yüzyılda tapınaklar kiliseye dönüştürüldü ve 40 yıl önce bir Ermeni kolonisi tarafından yeniden işgal edilmesi ve 20 Nisan'da çevre köylerden gelen 5000 kadar Müslüman tarafından yağmalanıp yakılması dışında tarihi hakkında başka bir şey bilmiyorum, söylediklerine göre (ve inanıyorum ki) hükümetin emriyle hareket ediyorlardı. Derenin kıyısı boyunca uzanan köy sokağı da en az yukarıdaki tiyatro ve spor salonu kadar harap olmuştu. Duvarların kararmış temellerinden başka bir şey kalmamıştı. Köprünün kömürleşmiş uçları dereye yuvarlanmıştı; sadece bahçeler ve mısır tarlaları kalmıştı, çünkü yağmacılar bunları kendileri için almayı planlamışlardı. Köyün tüm sakinleri büyük tapınağın bulunduğu yüksek bir kayalığa kaçmıştı. Orada 15 kadar ev inşa edilmişti ve hükümet -yeni hükümet- Pınarbaşı'ndan geç de olsa yardım gönderene kadar tüm halk 9 gün boyunca orada ken-

dini savundu (aralarında 80 tüfek vardı). Ancak yağmacıları cezalandırmak için hiçbir şey yapılmadı. Elebaşlarından birkaçı usulen hapsedildi ve o zamandan beri serbest bırakıldı. Bu hikayeyi bana İngilizce konuşan genç bir adam anlattı; kendisi bir okul müdürüydü; o konuşurken evinin yanmış parçalarında duruyorduk. Tüm köy şu anda kayalığındaki 15 evde yaşıyor; tüm malları gitmiş, sürüleri onlara geri verilmemiş "ve" diye bitirdi arkadaşım komik resmi İngilizcesiyle "açlıktan çok sıkıntı çekiyoruz." Bu şartlar altında kalacak bir yer bulmak pek mümkün görünmüyordu ama sonunda köyün muhtarı beni bir bahçedeki su çarkının üzerine inşa edilmiş küçük ahşap bir odaya götürdü ve aynı zamanda buranın böceklerle dolu olduğu konusunda uyardı. Fattuh'la istişare ettik ve benim balkonda, onun da bahçede uyumasına karar verdik ve böylece harabeleri görmek için yola çıktım. Ama neyse ki beni tutacak hiçbir şey yoktu; kasabadaki tüm binalar benim için iyi olamayacak kadar haraptı, bu yüzden birkaç saat boyunca dolaşım fotoğraf çektikten sonra, böceklerin arasında uyumaktansa dağların üzerinden geri dönmenin daha iyi olacağına karar verdim. Fattuh bana çay yapmak için aceleyle geri döndü - henüz dışarı çıkmamışlardı - ve ben onu içerken, köyü korumak için birkaç askerle birlikte görevlendirilen bir çavuşu çağırdım ve onu köye herhangi bir zarar gelmesine izin verirse - daha fazla zarar - İstanbul'dan ağza alınmayacak cezalarla tehdit ettim. Sonra biraz para dağıttım ve atımı sürdüm. Geri dönerken durup tapınağı planlamamız gerekti ama çok hızlı sürdük ve 8.15'te tekrar kampa girdik. Katırcılar pirinç ve etten oluşan bir yemek yiyorlardı, biz de onlarla paylaştık ve yattık. Bu sabah Tomarza'ya 7 saat geri gittik ve ardından yarın ulaşacağımız Kayseri yolunda 2 saat daha at sürdük.

23 Haziran Çarşamba. [23 Haziran 1909] Sonuçta Kayseri'ye gitmedim. Kayseri'den bir saat uzaklıkta, dağın yamacındaki Talas adlı köyde büyük bir Amerikan misyonu ve hastanesi var. Yolumun üzerindeki Talas'tan geçtim ve belki onlarla öğle yemeği yerim ve haberleri duyarım düşüncesiyle misyon hastanesine doğru at sürdüm. Ama beni hemen kalmaya davet ettiler ve o kadar güzeldi ki ve o kadar naziktiler ki, Kayseri'nin dışında kamp kurmak yerine zamanımı burada geçirmeye karar verdim - büyük bir şehrin dışında kamp kurmak asla çok rahat bir iş değildir. Böylece hizmetçilerimi ve hayvanlarımı Kayseri'deki Han'a gönderdim ve kendim burada kaldım. Doktor ve karısı bana ev sahipliği yapıyor, isimleri Dodd. Gariptir ki iki yıl önce Kara Dağ'da kamptayken Bayan Dodd adında bir kız kardeşim birkaç gün benimle kalmıştı. Ramsay'lerin arkadaşısıydı ve biz ayrıldıktan sonra onlarla birlikte seyahat edecektik. Kara Dağ'da kaldığımız son birkaç gün bize geldi, çok hoş bir kadın, onu ağırlamaktan keyif aldım. Şimdi buraya doğru yola çıktı; muhtemelen yarın yolda karşılaşacağız. Hastane köyün yukarısındaki yamaçta duruyor ve hastanenin yukarısındaki büyüleyici bahçeler teraslar halinde tepeye doğru uzanıyor; bu sabah orada meyve ağaçlarının altında oturuyor ve size yazıyorum.

Kayseri'nin tüm ovası, ortasındaki kasaba ile birlikte önümde uzanıyor. Dün Kayseri'ye gittim ve bütün günümü orada geçirdim. Görülecek yerleri gezdim ve Mutasarıfı ziyaret ettim - orada olduğumu duyunca beni davet etmek için gönderdi. Sevimli bir adamdı, Komite'nin bir üyesiydi ve anladığım kadarıyla güçlü eylemleriyle Kayseri'yi bir katliamdan kurtarmış. Burada, yardım çalışmalarına yardımcı olmak için gönderilen Kanadalı bir misyonerden Adana işiyle ilgili ayrıntılı anlatımlar dinledim. Kendisi son derece soğukkanlı ve duygusallıktan uzak biri ve Binbaşı Doughty'nin görüşlerine benzer görüşlerinin güvenilir olduğunu düşünme eğilimindeyim. Hiç şüphe yok ki tüm meselenin kaynağı, geçen Temmuz ayında bu yana devam eden Ermenilerin siyasi bağımsızlık için yaptıkları kıskırtımlardır. Bağımsız bir Ermeni vilayeti istiyorlardı, seçtikleri yer Kilikya'ydı ve bunu açıkça talep ettiler ve kürsülerden bu planı destekleyen vaazlar verdiler. Ayrıca bundan çok daha çılgınca vaazlar verdiler. Dr. Dodd, Karaman'da [(Laranda)] bir kilisede bir adamın cemaate, Türklerden yüzyıllardır yaptıkları zulmün intikamını onları katlederek almanın görevleri olduğunu söylediğini duydu. Büyük ölçüde silah satın aldıkları biliniyordu ve Türk halkı onların gerçekte olduğundan çok daha fazla miktarda silaha sahip olduklarına inanıyordu. Ermeniler kendi gösterileriyle bile ateş etmeye başladılar; Türkler, Xianların (Ermenilerin-ÇN) Müslümanlardan intikam alacakları anın geldiğini düşündüler ve hemen toplandılar. Bu, 13 Nisan katliamının kökeniydi. Ermenilerin suçu ne olursa olsun, en ağır sorumluluk yerel yetkililere aittir. Vali olayı en başından durdurabilirdi ama bunu denemedi. İkinci katliama neyin yol açtığını kimse bilmiyor gibi görünüyor, ancak bu olayda askerler de yer aldı. Xianları da öldürdüler.

KAYNAKÇA

Bardakçı, Murat. 2016. Cerablus 'kraliçe'si: Gertrude Bell. Habertürk. 04.09.2016.
Bell, Gertrude Lowthian. 1919. Syria the Desert and the Sown. Londra: William Heinmann.

Bell, Gertrude Lowthian. 2006. A woman in Arabia. The Writings of the Queen of the Desert. New York: Penguin Books.
Bell, Gertrude Lowthian. 2015. Safar Nameh, Persian Pictures. Rastro Digital

Doğan, Damla. 2016. Aşk Uğruna Osmanlı'yı bitiren kadın: Gertrude Bell. Gazete Vatan 08 Mayıs 2016.
Howell, Georgina. 2006. Gertrude Bell. Queen of the Desert, Shaper of Nations. New York: Farrar
<http://gertrudebell.ncl.ac.uk/>

İlk katliamın doğrudan İstanbul'dan gelen bir emirle yapıldığını sanmıyorum, ancak ikincisi öyle olabilir. Şimdi bütün bunları bir araya getireceğim ve sanırım sonunda Times'a bunlar hakkında uzun bir mektup yazacağım. Tüm ülke, katliamlar sırasında işlenen korkunç şiddet eylemlerinin hikayeleriyle dolu, bazılarının doğru olmadığını söyleyebilirim. Ama bir tanesi, doğru olsun ya da olmasın, o kadar çarpıcı ki size anlatmalıyım - keşke Anatole France tarafından ele alınabilseydi. Adana'da içinde bir okul da bulunan bir Cizvit misyonu var. Öğretmen olan rahip, katliamlar başladığında bütün çocukları okulda toplamış. Müslümanlar gelip çocukları açık bir alana sürdüler ve sonra rahibin gözleri önünde onları teker teker vurdular. Onu bağışladılar; Avrupalılar kazara olmadıkça asla yaralanmadılar. Çaresizdi ve durup çocukların ölümünü izledi. Her şey bittiğinde eğilip parmağını kan gölüne daldırdı ve duvara kanla "Tanrı yoktur" yazdı.

Burada bütün atlarımı sattım ve katircılara paralarını ödedim. İki günde Ereğli'ye [(Cybistra Heraclea)] gitmeyi planlıyorum ama oradaki Selçuklu eşyalarını görmek için Niğde'de bir gün daha kalmalıyım. Ereğli'de trene binip Karaman'a gideceğim. Orada birkaç at kiralayacağım ve üç gün boyunca çok hafif bir düzende Kara Dağ'a çıkacağım ve trenle Konya'ya [Iconium] gideceğim, oradan da size telgraf çekeceğim. Doughty Wylie'ler ne yazık ki orada olmayacak. Hâlâ Adana'daki yardım çalışmalarına nezaret ediyorlar; bu yüzden beni, Fattuh'un iki gün ya da belki bir gün içinde yapacağı kampımı toparlamak dışında tutacak hiçbir şey olmayacak. Sonra İstanbul'a gideceğim, orada birkaç gün kalacağım ve belki de eve dönerken Graz'a uğrayacağım. Her zaman sevecen kızınız Gertrude.

